

1. แผนงานวิจัย : การคุ้มครองและบริหารจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืช ตามกรอบกฎหมายภายในและระหว่างประเทศ
2. โครงการวิจัย : วิจัยและพัฒนาการควบคุมการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดพืชอนุรักษ์และพืชที่ใกล้สูญพันธุ์เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน
- กิจกรรมที่ 2 : วิจัยและพัฒนากระบวนการควบคุมการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดพืชอนุรักษ์และพืชที่ใกล้สูญพันธุ์
3. การทดลองที่ 2.4 : วิจัยและปรับปรุงประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียมตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518

Research and Revision on the Notification of Agricultural Department on Rule and Procedure for Artificially Propagated under the Plants Act B.E 2518

4. คณะผู้ดำเนินงาน

หัวหน้าการทดลอง : นางสาวสุมาลี ทองดอนแอ สำนักคุ้มครองพันธุ์พืช

ผู้ร่วมงาน : สำนักคุ้มครองพันธุ์พืช

นางสาวดวงเดือน ศรีโพทา

นางยอดหญิง สอนสุภาพ

นางสาวรัชชณา สารภิรม

นางปวีณา ทะรักษา

นายพรเทพ ท้วมสมบุญ

5. บทคัดย่อ

การดำเนินการศึกษาวิจัยเพื่อปรับปรุงประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียมตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 มีวัตถุประสงค์เพื่อรับฟังผลกระทบของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการขยายพันธุ์เทียม พ.ศ. 2518 (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2536 และเพื่อให้ได้แนวทางในการปรับปรุงประกาศกรมฯ ฉบับดังกล่าวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันและบทบัญญัติของอนุสัญญาไซเตส โดยดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูลกฎหมายทั้งภายในประเทศและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการขยายพันธุ์เทียมจากเอกสาร สื่อ และสิ่งพิมพ์ต่างๆ สัมภาษณ์รวบรวมผลกระทบจากการบังคับใช้ประกาศฯ และรวบรวมข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนโดยใช้แบบสอบถามและจัดประชุมสัมมนาฯ โดยดำเนินการจัดประชุมสัมมนาฯ จำนวน 5 ครั้ง ณ จังหวัดนครปฐม เชียงราย สงขลา จันทบุรี และเชียงใหม่ และนำข้อมูลที่ได้นำวิเคราะห์เพื่อจัดทำ ร่าง ประกาศฉบับใหม่ ซึ่งร่างประกาศฉบับใหม่ ได้เพิ่มวัตถุประสงค์ของการผลิตพืชเป็นเพื่อผลิตพืช ส่วนของพืช หรือสิ่งที่ได้มาจากพืช ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ใน

การผลิตพืชมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับมติที่ประชุมอนุสัญญาไซเตสที่ 11.11 และ 16.10 และเพิ่มเติมโดยกำหนดให้ ส่วนขยายพันธุ์ที่นำมาเป็นพ่อ-แม่พันธุ์ต้องได้มาโดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบางส่วนไม่เห็นด้วยกับ ประเด็นนี้ เนื่องจากพืชอนุรักษ์ชนิดที่อยู่ในครอบครองแล้วไม่สามารถระบุแหล่งที่มาได้ นอกจากนี้ ร่าง ประกาศฉบับใหม่ยังคงข้อความที่การขยายพันธุ์เทียม ต้องคงปริมาณพ่อ-แม่พันธุ์ เพื่อลดความต้องการนำพืช ออกจากป่า ซึ่งสอดคล้องกับมติที่ประชุมที่ 11.11 และคณะอนุกรรมการพืชอนุรักษ์ได้ให้ข้อคิดเห็นว่าควรมี การศึกษาเพื่อกำหนดปริมาณพ่อ-แม่พันธุ์ที่เหมาะสมของพืชอนุรักษ์แต่ละชนิด ซึ่ง (ร่าง) ประกาศกรมวิชาการ เกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียมที่ได้จากการศึกษานี้สามารถนำไปใช้ได้กับทุกกลุ่มพืชที่ถูก กำหนดให้เป็นพืชอนุรักษ์

6. คำนำ

ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ หรืออนุสัญญาไซเตส (The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora: CITES) เมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2526 ด้วยเหตุผลที่ว่าอนุสัญญาฯ จะเอื้ออำนวยให้สามารถ ควบคุมการลักลอบค้าสัตว์ป่าและพืชป่าที่ผิดกฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้การนำเข้า ส่งออกสัตว์ป่า และพืชป่ามีความสะดวกยิ่งขึ้น เมื่อประเทศไทยเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาฯ พันธะผูกพันที่ต้องปฏิบัติ คือ การกำหนด กฎระเบียบภายในประเทศเพื่อบังคับใช้ให้เป็นไปตามบทบัญญัติของอนุสัญญาฯ รวมถึงกำหนดบทลงโทษสำหรับ ผู้ฝ่าฝืน กรมวิชาการเกษตร ในฐานะที่เป็นหน่วยงานหลักในการกำกับดูแลการค้าพืชในบัญชีแนบท้ายอนุสัญญาฯ จึงมีการแก้ไขพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 ในปีพ.ศ. 2535 โดยกำหนดให้พืชในบัญชีแนบท้ายอนุสัญญาไซ เตสที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษาเป็น พืชอนุรักษ์ และเพื่อเพิ่มเติมบทบัญญัติในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับการควบคุมการค้าระหว่างประเทศของพืชอนุรักษ์ และเจตนารมณ์ของกฎหมายฉบับนี้ส่วนหนึ่งเพื่อส่งเสริมให้ มีการเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์พืชป่านอกเหนือจากวิธีธรรมชาติให้สอดคล้องกับอนุสัญญาฯ กรมวิชาการเกษตร จึงออกประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียม ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 ซึ่งประกาศฉบับนี้ มีการบังคับใช้มานานกว่า 20 ปี ทำให้มีรายละเอียดของข้อกำหนดบางประเด็นที่ ล้าสมัยไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ซึ่งรูปแบบ วิธีการ และเทคโนโลยีในการขยายพันธุ์พืชมีการพัฒนาและ เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ประกอบกับอนุสัญญาไซเตส ได้มีการแก้ไขมติที่ประชุม (Resolution Conference) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการขยายพันธุ์เทียมหลายครั้งที่มีการประชุมสมัยสามัญประเทศภาคีอนุสัญญาฯ (Conference of the Parties: CoP) ดังนั้น จึงควรศึกษาถึงผลกระทบจากการบังคับใช้ประกาศข้างต้นที่มีต่อผู้มี ส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน และศึกษารายละเอียดมติที่ประชุมของอนุสัญญาฯ ที่เกี่ยวข้องกับการขยายพันธุ์เทียม

เพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับกำหนดแนวทางในการปรับปรุงกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียม ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบันและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

7. วิธีดำเนินการ

- อุปกรณ์ : - ประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการขยายพันธุ์เทียม ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2536
- พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 และที่แก้ไขเพิ่มเติม
- อนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์
- วิธีการ :
 - ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ : ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง กฎหมายพันธุ์พืช อนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ งานวิจัยและเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ ตำรา บทความ รายงานผลงานวิจัย และจากเอกสารกฎหมายไทย กฎหมายระหว่างประเทศ สื่อสิ่งพิมพ์
 - สร้างแบบสำรวจความคิดเห็น ปรับปรุง และทดสอบ
 - ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ: สำรวจความคิดเห็น และผลกระทบของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากภาครัฐ
 - ภาคเอกชน เกษตรกร ผู้นำเข้า – ส่งออก และองค์กรเอกชน (NGOs) ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้
 - จัดสัมมนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group) กลุ่มบุคคลเป้าหมาย ผู้ทรงคุณวุฒิในคณะอนุกรรมการ และเจ้าหน้าที่วิชาการพืชอนุรักษ์ นักวิชาการและนักอนุรักษ์จากสถาบันและองค์กรต่างๆ
 - การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิหลายสาขาที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
 - การสำรวจความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น พนักงานเจ้าหน้าที่ ผู้ประกอบการนำเข้าส่งออกพืชอนุรักษ์ และเกษตรกร
 - สังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเพื่อให้ได้แนวทางในการปรับปรุงประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียมตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518
 - สรุปผลการศึกษา
- เวลาและสถานที่ : ตุลาคม 2558 – กันยายน 2560
- กลุ่มวิจัยอนุสัญญาไซเตสด้านพืช สำนักคุ้มครองพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร

8. ผลการทดลองและวิจารณ์

8.1 ผลการศึกษากฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการขยายพันธุ์เทียม

ในบทบัญญัติของอนุสัญญาไซเตส มาตรา 8 กำหนดให้ ประเทศภาคีต้องมีมาตรการภายในประเทศที่เหมาะสมเพื่อใช้บังคับให้เป็นไปตามบทบัญญัติของอนุสัญญาฯ และห้ามทำการค้าพืชและสัตว์ในบัญชีแนบท้ายอนุสัญญาฯ ที่เป็นการละเมิดอนุสัญญาฯ นอกจากนี้ ประเทศภาคีต้องมีการกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ละเมิดไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติของอนุสัญญาฯ ดังนั้น ประเทศไทย โดยกรมวิชาการเกษตรจึงมีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 เพื่อบังคับการดำเนินงานตามพันธกรณีของอนุสัญญาฯ ทางด้านพืช พระราชบัญญัติพันธุ์พืชส่วนที่เกี่ยวข้องกับอนุสัญญาไซเตส อยู่ในมาตรา 3 การกำหนดคำนิยาม หมวด 4 มาตรา 29 การรับรองและการควบคุม หมวด 5 มาตรา 39 และมาตรา 45 พนักงานเจ้าหน้าที่ และหมวด 8 มาตรา 61 71 บทกำหนดโทษ สำหรับสาระสำคัญของพระราชบัญญัติพันธุ์พืชในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการขยายพันธุ์เทียม มีดังนี้

มาตรา 3 กำหนดให้

“พืชอนุรักษ์” หมายความว่า พืชชนิดที่กำหนดไว้ในบัญชีแนบท้ายอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ ที่รัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ในที่นี้หมายถึงประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง พืชอนุรักษ์ ประกาศฉบับนี้จะประกาศกำหนดชนิดพืชอนุรักษ์แบ่งเป็น 3 บัญชี พร้อมรายละเอียดในการควบคุมการค้าพืชแต่ละชนิด ปัจจุบันมีพืชอนุรักษ์ประมาณ 29,000 ชนิด ซึ่งเป็นพืชในวงศ์กล้วยไม้ประมาณ 25,000 ชนิด

“การขยายพันธุ์เทียม” หมายความว่า การขยายพันธุ์ที่ไม่ใช่การขยายพันธุ์โดยธรรมชาติตามเกณฑ์และวิธีการที่อธิบดีกำหนด” ซึ่งอธิบดีกรมวิชาการเกษตร ได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการไว้ในประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียมพืชอนุรักษ์ ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 พ.ศ. 2536 มีสาระสำคัญดังนี้

ข้อ 1 การขยายพันธุ์เทียมต้องกระทำภายใต้การจัดการ และการควบคุมสภาวะแวดล้อมโดยมนุษย์ เพื่อการผลิตพันธุ์

ข้อ 2 ต้องคงปริมาณพ่อแม่พันธุ์ไว้

มาตรา 29 ระบุว่า กำหนดไว้ว่า ผู้ใดประสงค์จะขยายพันธุ์เทียมพืชอนุรักษ์เพื่อการค้า ให้ขอขึ้นทะเบียนสถานที่เพาะเลี้ยงพืชอนุรักษ์กับกรมวิชาการเกษตร ซึ่งอธิบดีกรมวิชาการเกษตร ได้กำหนดหลักเกณฑ์ และวิธีการในการขอขึ้นทะเบียนและการขึ้นทะเบียน ไว้ในประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการขึ้นทะเบียนสถานที่เพาะเลี้ยงพืชอนุรักษ์ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 ในข้อ 3 ของประกาศฉบับนี้ได้กำหนดไว้ว่าการขยายพันธุ์เทียมของพืชอนุรักษ์ที่ขอขึ้นทะเบียนสถานที่เพาะเลี้ยงต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียมที่กำหนดไว้ในประกาศกรมวิชาการเกษตร และพ่อแม่พันธุ์ที่ใช้ในการขยายพันธุ์เทียมต้องได้มาโดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งหมายถึงสถานที่เพาะเลี้ยงพืชอนุรักษ์ที่จะขอขึ้นทะเบียนพืชอนุรักษ์ต้องทำการเพาะขยายพันธุ์ภายใต้การควบคุมสภาวะแวดล้อม เช่น พรางแสง มีการให้น้ำ ให้อุณหภูมิ กำจัดวัชพืช เป็นต้น และต้องมีการคงจำนวนพ่อแม่พันธุ์ ต้นพืชอนุรักษ์ที่ใช้เป็นพ่อแม่พันธุ์หากเป็นชนิดที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศต้องมีเอกสาร

แสดงการได้มาอย่างถูกต้องตามกฎหมาย หากเป็นชนิดที่มีถิ่นกำเนิดต่างประเทศต้องมีหลักฐานแสดงการนำเข้ามาอย่างถูกต้องตามกฎหมายเป็นต้น

สำหรับประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการในการขยายพันธุ์เทียมพืชอนุรักษ์ ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 มีการบังคับใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2536 ซึ่งมีการบังคับใช้มานานกว่า 20 ปี วัตถุประสงค์ในการออกประกาศฯ ฉบับนี้ เพื่อให้การควบคุมการค้าพืชในบัญชีแนบท้ายอนุสัญญาไซเตสมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และเป็นไปตามมติที่ประชุมสมัยสามัญประเทศภาคีอนุสัญญาไซเตสที่ 11.11 (แก้ไขเพิ่มเติมในการประชุมครั้งที่ 17) เรื่อง การควบคุมการค้าพืช (Res.Conf.11.11(Rev.CoP17) Regulation of Trade in Plants) มติที่ประชุมนี้มีขึ้นเพื่อป้องกันการทำการค้าพืชจากป่าจนเกินความสามารถในการผลิตพืช โดยการส่งเสริมให้มีการค้าพืชที่ได้จากการขยายพันธุ์เทียม กำหนดค่านิยามของการขยายพันธุ์เทียม (artificially propagated) ไว้ดังนี้

ข้อ 1 ปลูกภายใต้การควบคุมสภาวะแวดล้อม (under control condition) เช่น การตัดแต่ง การให้ปุ๋ย การให้น้ำ การควบคุมสภาพภูมิอากาศ เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการผลิตพืช และ

ข้อ 2 ปลูกโดยเมล็ด ปักชำ ตัดแบ่ง เพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ หรือใช้ส่วนขยายพันธุ์อื่นๆ ที่เป็นข้อยกเว้นตามบทบัญญัติของอนุสัญญาไซเตส หรือได้มาจากพ่อแม่พันธุ์ที่มาจากพันธุ์ปลูก

และกำหนดให้พ่อแม่พันธุ์ต้องปลูกภายใต้การควบคุมสภาวะแวดล้อม และต้องได้มาอย่างถูกต้องตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง มีการคงจำนวนพ่อแม่พันธุ์ในปริมาณที่เหมาะสมเพื่อลดการนำออกมาจากป่า ยกเว้นกรณีที่ใช้พ่อแม่จากป่าเพื่อความแข็งแรงของสายพันธุ์และผลผลิต

นอกจากนี้ยังมีมติที่ประชุมที่ 13.10 และ 16.10 ซึ่งเกี่ยวข้องกับการขยายพันธุ์เทียมสำหรับพืชในกลุ่มที่ 1 ประโยชน์เป็นไม้ซุง (timber species) และพืชในกลุ่มที่ให้สารกฤษณา (agarwood producing taxa) มีรายละเอียด ดังนี้

มติที่ประชุมที่ 13.10 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (Res.Conf. 10.13 Implementation of the Convention for Timber Species) เรื่อง การปฏิบัติตามอนุสัญญาไซเตสสำหรับพืชในกลุ่มไม้ซุง ที่ประชุมได้กำหนดค่านิยามการขยายพันธุ์เทียมสำหรับพืชในกลุ่มไม้ซุงไว้ว่า ไม้ซุง ส่วนใดส่วนหนึ่งหรือสิ่งที่ได้มาจากไม้ยืนต้น ต้องปลูกแบบเชิงเดี่ยวจึงจะถือว่าเป็นการขยายพันธุ์เทียม ส่วนหลักเกณฑ์อื่นๆ ให้ปฏิบัติตาม Res.Conf.11.11

มติที่ประชุมที่ 16.10 การปฏิบัติตามอนุสัญญาไซเตสสำหรับพืชในกลุ่มที่สารกฤษณา (Res.Conf.16.10 Implementation of the Convention for Agarwood Producing Taxa) มติที่ประชุมนี้เกิดขึ้นเนื่องจากคำจำกัดความในการขยายพันธุ์เทียมที่กำหนดไว้ในมติที่ประชุม 11.11 ในส่วนของวัตถุประสงค์ของการผลิตพืช และมติที่ประชุมที่ 13.10 เรื่องการปลูกแบบเชิงเดี่ยวจึงจะถือว่าเป็นการขยายพันธุ์เทียม ซึ่งไม่สอดคล้องกับลักษณะการปลูกและการเก็บเกี่ยวกฤษณาของหลายๆ ประเทศ จึงได้กำหนดคำจำกัดความของการขยายพันธุ์เทียมสำหรับกฤษณาโดยเฉพาะ ไว้ว่าให้รวมถึงกฤษณาที่ปลูกแบบเชิงเดี่ยวและแบบผสมผสาน และเพิ่มวัตถุประสงค์ของการขยายพันธุ์เทียมเป็น เพื่อการผลิตพืช ส่วนของพืช และสิ่งที่ได้มาจากพืช และพ่อแม่พันธุ์หรือส่วนขยายพันธุ์สามารถนำออกจากป่าได้แต่ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อประชากรของกฤษณาในธรรมชาติ ซึ่งประเทศ

ไทยได้ใช้หลักเกณฑ์ของการขยายพันธุ์เทียมนี้ ไปกำหนดเป็นประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการขึ้นทะเบียนแปลงปลูกพืชอนุรักษ์ประเภทไม้กฤษณา ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 มีผลบังคับใช้หลังวันที่ 28 ธันวาคม 2558 ทำให้ประเทศไทย โดยกรมวิชาการเกษตร สามารถรับขึ้นทะเบียนแปลงปลูกกฤษณาได้ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

8.2 ผลการสำรวจความคิดเห็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

จากผลการรวบรวมข้อมูลภาวะเบียดต่างๆ ทั้งกฎหมายภายในประเทศ บทบัญญัติและมติที่ประชุมของอนุสัญญาไซเตสในส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ และวิธีการในการขยายพันธุ์เทียม แล้วนำมากำหนดแนวทางในการปรับปรุงประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียมตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2536 และดำเนินการรับฟังความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ ผู้ประกอบการนำเข้า ส่งออกพืชอนุรักษ์ ตัวแทนผู้ประกอบการนำเข้า ส่งออกพืชอนุรักษ์ ผู้ขึ้นทะเบียนสถานที่เพาะเลี้ยงพืชอนุรักษ์ นักวิชาการ และนักวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีผลการดำเนินงานดังนี้

- ปีงบประมาณ 2559 ดำเนินการจัดประชุมสัมมนาฯ เพื่อรับฟังข้อคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาคเกษตรกรและผู้ประกอบการ จำนวน 4 ครั้ง ณ จังหวัดนครปฐม เชียงใหม่ สงขลา และจันทบุรี มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน 185 คนและนำข้อมูลที่ได้จากการจัดประชุมสัมมนาฯ มาปรับปรุงร่างประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียม ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (ฉบับที่ 2) พ.ศ. ...

- ในวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2560 ได้ดำเนินการจัดประชุมสัมมนาฯ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบด้วยพนักงานเจ้าหน้าที่จากด่านตรวจพืช ผู้ประกอบการนำเข้า ส่งออก พืชอนุรักษ์ ผู้ขึ้นทะเบียนสถานที่เพาะเลี้ยงพืชอนุรักษ์ ตัวแทนผู้ส่งออก และผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อ ร่าง ประกาศกรมวิชาการเกษตร ฯ โรงแรม เคยู โฮม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน กรุงเทพฯ มีผู้เข้าร่วมประชุม จำนวน 65 คน

จากผลการจัดประชุมสัมมนาในปี 2559-2560 ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาฯ มีความเข้าใจความหมายของคำว่า การขยายพันธุ์เทียม และเห็นด้วยกับการเพิ่มวัตถุประสงค์ของการขยายพันธุ์เทียมว่า เพื่อ การผลิตพืช ส่วนของพืช หรือสิ่งที่ได้มาจากพืช ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการผลิตพืชเพื่อการค้าแล้ว ในส่วนประเด็นที่กำหนดให้ พ่อ-แม่พันธุ์ ที่ใช้ในการขยายพันธุ์เทียมต้องได้มาโดยชอบด้วยกฎหมาย มีผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยเท่ากันๆ ส่วนที่ไม่เห็นด้วยเพราะไม่สามารถหาแหล่งที่มาที่ถูกต้องตามกฎหมายได้ เนื่องจากได้มานานแล้ว

นอกจากนี้ได้เสนอร่างประกาศฯ ที่ปรับปรุงรวบรวมข้อคิดเห็นที่ได้จากการจัดประชุมสัมมนาฯ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเสนอในการประชุมเจ้าหน้าที่วิชาการพืชอนุรักษ์ ครั้งที่ 2/2560 ในวันที่ 6 กรกฎาคม 2560 และการประชุมคณะกรรมการพืชอนุรักษ์ ครั้งที่ 2/2560 ในวันที่ 7 สิงหาคม 2560 โดยมีข้อคิดเห็นต่อร่างประกาศดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียม ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2536 และ ร่าง ประกาศฯ ฉบับที่ 2 พ.ศ.

ประกาศฉบับเดิม	(ร่าง 2) ประกาศ ฉบับใหม่	เหตุผล	ความคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ
<p>ตามที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีสัญญาวาด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่กำลังจะสูญพันธุ์ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองสัตว์ป่าและพืชป่ามีให้สูญพันธุ์ไปจากแหล่งที่อยู่ตามธรรมชาติโดยอาศัยความร่วมมือระหว่างประเทศในการควบคุมการค้า และได้กำหนดห้ามทำการค้าพืชป่าบางชนิด เว้นแต่พืชป่าเหล่านั้นจะไดมาจาก การขยายพันธุ์โดยวิธีเทียม นั้น</p> <p>เพื่อเป็นการส่งเสริมให้มีการส่งออกพืชและเพื่อใ้ไปเป็นไปตามพันธกรณีตามอนุสัญญาดังกล่าว อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติพันธุ์พืช (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 อธิบดีกรมวิชาการเกษตรออกประกาศกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการขยายพันธุ์เทียมไว้ดังต่อไปนี้</p>	<p>ตามที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีสัญญาวาด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองสัตว์ป่าและพืชป่ามีให้สูญพันธุ์ไปจากแหล่งที่อยู่ตามธรรมชาติโดยอาศัยความร่วมมือระหว่างประเทศในการควบคุมการค้า และได้กำหนดห้ามทำการค้าพืชป่าบางชนิด เว้นแต่พืชป่าเหล่านั้นได้มาจาก การขยายพันธุ์โดยวิธีเทียมเท่านั้น</p> <p>เพื่อเป็นการส่งเสริมให้มีการส่งออกพืชและเพื่อใ้ไปเป็นไปตามพันธกรณีตามอนุสัญญาดังกล่าว <u>สมควรแก้ไขเพิ่มเติม หลักเกณฑ์ วิธีการขยายพันธุ์เทียมตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น</u> อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ.2518 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติพันธุ์พืช (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 อธิบดีกรมวิชาการเกษตรออกประกาศกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการขยายพันธุ์เทียม ไว้ดังต่อไปนี้</p>	<p>ปรับปรุง/แก้ไข หลักเกณฑ์ วิธีการขยายพันธุ์เทียม ให้ครอบคลุมทุกชนิดพืชในบัญชีแนบท้ายอนุสัญญาฯ โดยเฉพาะวัตถุประสงค์ในการขยายพันธุ์เทียม</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย - 2. เจ้าหน้าที่วิชาการพืชอนุรักษ์ - ให้อ่างกฎหมายภายในประเทศที่ให้อำนาจในการออกประกาศฉบับนี้ - ให้คงเนื้อหาเรื่องการอนุรักษ์และการส่งเสริมการส่งออกไว้ - วัตถุประสงค์หลักของอนุสัญญา CITES ไม่ใช่เพื่ออำนวยความสะดวกในการทำการค้า 3. คณะอนุกรรมการพืชอนุรักษ์ -
-	ข้อ 1 ให้ยกเลิกประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง	-	-

ประกาศฉบับเดิม	(ร่าง 2) ประกาศ ฉบับใหม่	เหตุผล	ความคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ
	หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียม ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2536 ลงวันที่ 24 มีนาคม 2536		
ข้อ 1 การขยายพันธุ์เทียมต้องกระทำภายใต้การจัดการ และควบคุมสภาวะแวดล้อมโดยมนุษย์ เพื่อการผลิตพันธุ์	ข้อ 2 การขยายพันธุ์เทียมต้องกระทำภายใต้การจัดการ และควบคุมสภาวะแวดล้อมโดยมนุษย์ เพื่อการผลิตพันธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ผลิตพืช ส่วนของพืช หรือสิ่งที่ได้มาจากพืช	เพิ่มวัตถุประสงค์ของการขยายพันธุ์เทียมจากเดิม เพื่อผลิตพันธุ์ <i>แก้ไขเป็น</i> เพื่อผลิตพืช ส่วนของพืชหรือสิ่งที่ได้มาจากพืช โดยอ้างตามมติที่ประชุมดังต่อไปนี้ Res. Conf 11.11 (Rev. CoP 15) และ Res. Conf. 16.10 ดังนี้ <u>Res. Conf 11.11 (Rev. CoP 15)</u> ‘artificially propagated’ refer to; a); “grow under control condition” means in non-natural environment that is intensively manipulated by human intervention for the <u>purpose of plant production.</u> <u>Res. Conf. 16.10</u> for agarwood producing taxa ‘under control condition’ means in tree plantation, including other non-natural environment, that manipulated by human intervention for <u>the purpose of producing plants or plant parts and derivatives.</u>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย - เห็นชอบ 2. เจ้าหน้าที่วิชาการพืชอนุรักษ์ - เห็นด้วยกับการเพิ่มวัตถุประสงค์ในการขยายพันธุ์เทียม และ - ให้แปลคำว่า plant derivatives หมายถึง สิ่งที่ได้มาจากพืช 3. คณะอนุกรรมการพืชอนุรักษ์ - เห็นชอบ
ข้อ 2 ต้องคงปริมาณพ่อ-แม่พันธุ์ไว้	ข้อ 3 ต้องคงปริมาณพ่อ-แม่พันธุ์ไว้	ข้อความคงเดิม เพื่อให้สอดคล้องกับมติที่ประชุม	1. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ประกาศฉบับเดิม	(ร่าง 2) ประกาศ ฉบับใหม่	เหตุผล	ความคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ
		<p>ของ CITES ใน Res. Conf 11.11 ข้อ b (ii) ‘cultivated parental stock’</p> <p>ii) maintained in sufficient quantities for propagation so as to minimize or eliminate the need for augmentation from the wild, with such augmentation occurring only as an exception and limited to the amount necessary to maintain the vigor and productivity of the cultivated parental stock</p>	<p>เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยเท่าๆ กัน</p> <ul style="list-style-type: none"> - ในส่วนที่ไม่เห็นด้วยมีความเห็นว่าปัจจุบันเทคโนโลยีในการขยายพันธุ์พืชก้าวหน้าไปไกลมากจึงไม่จำเป็นต้องคงจำนวนพ่อแม่พันธุ์ไว้ในสถานที่เพาะเลี้ยง <p>2. เจ้าหน้าที่วิชาการพืชอนุรักษ์</p> <ul style="list-style-type: none"> - เห็นด้วยกับการคงจำนวนพ่อ-แม่พันธุ์เพื่อเป็นการลดความต้องการพืชป่า <p>3. คณะอนุกรรมการพืชอนุรักษ์</p> <ul style="list-style-type: none"> - ควรมีการศึกษาเพื่อกำหนดจำนวนพ่อแม่พันธุ์ที่เหมาะสมของแต่ละกลุ่มพืชเพิ่มเติม
-	ข้อ 4 ส่วนขยายพันธุ์ที่นำมาเป็นพ่อ – แม่พันธุ์ต้องได้มาโดยชอบด้วยกฎหมาย	เพิ่มเติมจากประกาศเดิมเพื่อควบคุมแหล่งที่มาของส่วนขยายพันธุ์ (propagules) ให้สอดคล้องกับมติที่ประชุม Res. Conf 11.11 ย่อหน้า 1 ข้อ b(i) established in accordance with the provisions of CITES and relevant national laws and in a manner not detrimental to the survival of the species in the wild; and	<p>1. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย</p> <p>ไม่เห็นด้วย เนื่องจาก</p> <ul style="list-style-type: none"> - พ่อแม่พันธุ์บางชนิดได้มานานแล้วจึงไม่สามารถหาแหล่งที่มาของพ่อแม่พันธุ์ได้ - ยังมีความจำเป็นต้องใช้พ่อแม่พันธุ์ที่ได้จากป่า เพื่อใช้ในการผลิต

ประกาศฉบับเดิม	(ร่าง 2) ประกาศ ฉบับใหม่	เหตุผล	ความคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ
		<p>โดยที่คำว่าส่วนขยายพันธุ์ (propagules) ย่อหน้า 2 ข้อ b) grow from seeds, cuttings, divisions, callus tissues or other plant tissues, spore or other propagules that either are exempt from the provisions of the Convention or have been derived from cultivated parental stock</p> <p>สำหรับกล้วยไม้บัญชีที่ 1 ในประกาศกระทรวงฯ เรื่อง พิษอนุรักษ์ พ.ศ. 2518 พ.ศ. 2557 หน้า 24 ข้อ 7 กำหนดไว้ว่า</p> <p>(6.1) ในกรณีที่ชนิดพิษอนุรักษ์ที่เจริญเติบโตมาจาก เมล็ดหรือละอองเกสร (รวมถึงละอองเกสรที่มีลักษณะเป็นกลุ่มก้อนหรือเป็นเมือก) <u>ที่เก็บมาจากป่า จะถือว่าได้มาจากการขยายพันธุ์เทียมก็ต่อเมื่อพิษอนุรักษ์ดังกล่าวมีการเจริญเติบโตภายใต้การควบคุม สภาวะแวดล้อม และเมล็ดหรือละอองเกสร (รวมถึง ละอองเกสรที่มีลักษณะเป็นกลุ่มก้อนหรือเป็นเมือก) ต้องได้มาจากชนิดพันธุ์ที่มีแหล่งแพร่กระจายพันธุ์หรือ มีถิ่นกำเนิดในประเทศ</u></p> <p>(6.2) เมล็ดหรือละอองเกสร (รวมถึงละอองเกสรที่มี ลักษณะเป็นกลุ่มก้อนหรือเป็นเมือก) <u>ต้องได้มาอย่าง ถูกต้องตามกฎหมาย</u> และสอดคล้องกับกฎระเบียบ ภายในประเทศเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองและ</p>	<p>ลูกผสมให้หลากหลาย และมีความ แข็งแรงทางพันธุกรรมมากขึ้น</p> <p>2. เจ้าหน้าที่วิชาการพิษอนุรักษ์ - เห็นด้วย เพื่อเป็นการลดการ นำพืชออกจากป่า</p> <p>3. คณะอนุกรรมการพิษอนุรักษ์ - เห็นชอบ</p>

ประกาศฉบับเดิม	(ร่าง 2) ประกาศ ฉบับใหม่	เหตุผล	ความคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ
		อนุรักษ์ซึ่งชนิดพันธุ์ดังกล่าว	

8.3 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลถูกระเบียบที่ได้จากการศึกษาและรวบรวม และข้อคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เจ้าหน้าที่วิชาการพืชอนุรักษ์ และคณะอนุกรรมการพืชอนุรักษ์ มาวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียมตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2536 โดยได้เป็นร่าง ประกาศฯ ฉบับใหม่ ดังนี้

(ร่าง)

ประกาศกรมวิชาการเกษตร

เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียม ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518

พ.ศ.

.....

ตามที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่า ที่ใกล้สูญพันธุ์ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองสัตว์ป่าและพืชป่ามิให้สูญพันธุ์ไปจากแหล่งที่อยู่ตามธรรมชาติโดยอาศัยความร่วมมือระหว่างประเทศในการควบคุมการค้าและได้กำหนดห้ามทำการค้าพืชป่าบางชนิด เว้นแต่พืชป่าเหล่านั้นได้มาจากการขยายพันธุ์โดยวิธีเทียมเท่านั้น

เพื่อเป็นการส่งเสริมให้มีการส่งออกพืชและเพื่อให้เป็นไปตามพันธกรณีตามอนุสัญญาดังกล่าว สมควรแก้ไขเพิ่มเติม หลักเกณฑ์ วิธีการขยายพันธุ์เทียมตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๓ แห่งพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. ๒๕๑๘ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติพันธุ์พืช (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ อธิบดีกรมวิชาการเกษตรออกประกาศกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการขยายพันธุ์เทียม ไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ให้ยกเลิกประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียมตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2536 ลงวันที่ 24 มีนาคม 2536

ข้อ 2 ประกาศฉบับนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ข้อ 3 การขยายพันธุ์เทียมต้องกระทำภายใต้การจัดการและควบคุมสถานะแวดล้อมโดยมนุษย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตพืช ส่วนของพืช หรือสิ่งที่ได้มาจากพืช

ข้อ 4 ต้องคงปริมาณพ่อ-แม่พันธุ์

ข้อ 5 ส่วนขยายพันธุ์ที่นำมาเป็นพ่อ-แม่พันธุ์ ต้องได้มาโดยชอบด้วยกฎหมาย

ประกาศ ณ วันที่

9. สรุปผลการทดลองและข้อเสนอแนะ

ผลการดำเนินงานศึกษาวิจัยเพื่อปรับปรุงประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียมตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 โดยการศึกษารวบรวมข้อมูลกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการขยายพันธุ์เทียม สํารวจและรับฟังความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยใช้แบบสอบถามและจากการจัดประชุมสัมมนาฯ แล้วจึงรวบรวมผลที่ได้มาสรุปและวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงประกาศฯ โดยร่างประกาศฉบับใหม่ มีสาระสำคัญที่เปลี่ยนแปลงและเพิ่มเติมจากฉบับเดิม คือ เพิ่มวัตถุประสงค์ของการผลิตพืช กำหนดให้ส่วนขยายพันธุ์ต้องได้มาโดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งร่างประกาศฯ ฉบับนี้ จะนำไปหารือกับสำนักนิติการและดำเนินการตามขั้นตอนของทางราชการต่อไปเพื่อให้ประกาศฯ มีผลบังคับใช้ จากการดำเนินงานศึกษาวิจัยนี้ ทำให้ทราบว่าประชาชนทั่วไปยังขาดความรู้ความเข้าใจกฎหมายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพืชอนุรักษ์ กรมวิชาการเกษตร ในฐานะหน่วยงานผู้บังคับใช้กฎหมายควรเพิ่มการประชาสัมพันธ์ในช่องทางต่างๆ เกี่ยวกับกฎหมายที่อยู่ในความรับผิดชอบให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบมากขึ้น

10. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

การทดลองที่คาดว่าจะนำไปใช้ประโยชน์ในปี 2561

กลุ่มเป้าหมายคือ กลุ่มวิจัยอนุสัญญาไซเตสด้านพืช สำนักคุ้มครองพันธุ์พืช ได้ประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียมตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 ฉบับปรับปรุง ที่สอดคล้องคล้อยกับสภาวะการณ์ปัจจุบัน

12. เอกสารอ้างอิง

ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง พืชอนุรักษ์ พ.ศ. 2557. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 131 ตอนพิเศษ 231ง. วันที่ 14 พฤศจิกายน 2557

ประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ และวิธีการขยายพันธุ์เทียมตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (ฉบับที่ 1) พ.ศ. 2536 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 12 ตอนที่ 49 วันที่ 22 เมษายน 2536

ประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการขึ้นทะเบียนสถานที่เพาะเลี้ยงพืชอนุรักษ์
ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 พ.ศ. 2547 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 13 ตอนพิเศษ 134ง. วันที่ 8
ธันวาคม 2547

ประกาศกรมวิชาการเกษตร เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการขึ้นทะเบียนแปลงปลูกพืชอนุรักษ์ประเภท
ไม้กฤษณาตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 พ.ศ. 2558 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132 ตอนพิเศษ
343ง วันที่ 28 ธันวาคม 2558

สำนักควบคุมพืชและวัสดุการเกษตร. 2551. พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 และที่แก้ไขเพิ่มเติม. โรงพิมพ์
ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด. กรุงเทพฯ. 45 หน้า

Wijnstekers, W. 2001. The Evolution of CITES, 6th edition, CITES Secretariat, Geneva, Switzerland
492 pp.

Res. Conf. 10.13 (Rev. CoP15) Implementation of the Convention for timber species.

<https://cites.org/sites/default/files/document/E-Res-10-13-R15.pdf>. เข้าถึงกุมภาพันธ์ 2561

Res. Conf. 11.11 (Rev. CoP17) Regulation of trade in plants.

<https://cites.org/sites/default/files/document/E-Res-11-11-R17.pdf>. เข้าถึงกุมภาพันธ์ 2561

Res. Conf. 16.10 Implementation of the Convention for agarwood-producing taxa.

<https://cites.org/sites/default/files/document/E-Res-16-10.pdf>. เข้าถึงกุมภาพันธ์ 2561

